

ФЕНОМЕН «РОЗУМНИХ СТРОКІВ» У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

ШИНКАРЬОВ Юрій Вікторович - завідувач кафедри цивільно-правових дисциплін, трудового та аграрного права **Державного біотехнологічного університету** кандидат юридичних наук, доцент

orcid.org/0000-0003-1173-7975

УДК 343.14

DOI 10.32782/LAW.UA.2023.1.32

У статті розглядається проблематика розумних строків як загальної засади кримінального провадження. Визначаються проблемні моменти правової регламентації вказаної засади. Наголошується на безумовно позитивній оцінці новелізації вказаної засади на сторінках чинного Кримінального процесуального кодексу України. Констатується відсутність чіткого як нормативного поняття розумних строків, так і їх теоретичного визначення. Робиться наголос і на відсутності чітко розвинутого змісту критеріїв визначення розумності строків.

Ключові слова: розумні строки, кримінальне провадження, засади кримінального провадження, критерії розумності строків.

Постановка проблеми

Сучасний Кримінальний процесуальний кодекс України (далі – КПК) на своїх сторінках містить достатньо розгорнутий перелік засад кримінального провадження. Вказані засади є по суті візитною карткою чинного КПК України, і їх важливість для сучасного кримінального права важко переоцінити. Це неодноразово підкреслювалося і у сучасній правовій літературі – «Важливим аспектом будь-якої юридично значимої діяльності є її засади, які виконують роль вихідних основоположних ідей і положень цієї діяльності, забезпечуючи її результативність, виваженість, оптимальність та відповідність принципам права і нормам закону» [6, с.132]. При цьому правовий зміст, особливості реалізації окремих засад досі виклика-

ють певні суперечки, в тому числі щодо їх практичної реалізації. В літературі, окрім того узагальнюють певне коло причин, що роблять дослідження феномену розумних строків необхідним і актуальним: «першою із них є стабільне збільшення кількості звернень громадян України до Європейського суду з прав людини (далі – ЄСЗПЛ) з приводу порушень вимог п. 1 ст. 6 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод від 04.11.1950 року, за якими: кожен має право на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом, який вирішить спір щодо його прав та обов'язків цивільного характеру або встановить обґрунтованість будь-якого висунутого проти нього кримінального обвинувачення... Друга причина пов'язана із прийняттям КПК України, у якому вперше у вітчизняному кримінальному процесуальному законодавстві однією із загальних процесуальних засад визначено «розумність строків» та процесуальні наслідки їх порушення» [7, с. 146]. Саме це і обумовлює необхідність теоретико-правового їх дослідження.

Аналіз досліджені і публікацій: з огляду на концептуальну важливість засад кримінального провадження, вони достатньо часто ставали предметом наукового дослідження провідних сучасних науковців, серед яких можна виділити: Кучинську О.П., Маляренко В.Т., Омельчук Л.В., Рогатин-

ську Н.З., Сисоєнко Г.І., Яворська О.М. Достатньо вагомим внеском у дослідженні вказаної засади кримінального провадження слід вважати і дисертаційне дослідження Кушнерьова В.М. «Розумність строків як загальна засада кримінального провадження», захищена у 2021 році.

Метою роботи є дослідження поняття та правового змісту розумних строків під час кримінального провадження, аналіз чинного законодавства, наукових праць з означеного питання.

Але при цьому слід констатувати, що незважаючи на дослідницьку увагу, яка приділялася аналізу вказаного правового явище, на рівні закону ані поняття загальних засад кримінального провадження, ані його ознаки висвітлені не були. Ст. 7 чинного КПК містить лише систему загальних засад, яка складається із простого, не ускладненого будь-якою класифікацією чи поділом, переліку засад.

Виклад основного матеріалу

Кількісно, загальні засади кримінального провадження складаються із 22 засад, представлених у ч.1 ст. 7 КПК України: 1) верховенство права; 2) законність; 3) рівність перед законом і судом; 4) повага до людської гідності; 5) забезпечення права на свободу та особисту недоторканність; 6) недоторканність житла чи іншого володіння особи; 7) таємниця спілкування; 8) невтручання у приватне життя; 9) недоторканність права власності; 10) презумпція невинуватості та забезпечення доведеності вини; 11) свобода від самовикриття та право не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї; 12) заборона двічі притягувати до кримінальної відповідальності за одне і те саме правопорушення; 13) забезпечення права на захист; 14) доступ до правосуддя та обов'язковість судових рішень; 15) змагальність сторін та свобода в поданні ними суду своїх доказів і у доведенні перед судом їх переконливості; 16) безпосередність дослідження показань, речей і документів; 17) забезпечення права на оскарження процесуальних рішень, дій чи бездіяльності; 18) публічність; 19) диспозитивність; 20) гласність і відкритість судо-

вого провадження та його повне фіксування технічними засобами; 21) розумність строків; 22) мова, якою здійснюється кримінальне провадження [3]. Досліджуючи загальні засади кримінального провадження, Тимошенко М.О. акумулює їх характеристики, що визначені у сучасній правовій літературі: «1) система ознак, які характеризують їх фундаментальність та основоположність, а саме, це найбільш загальні, вихідні положення, ідеї, що мають фундаментальне значення для кримінального процесу, визначають його спрямованість, побудову загалом, форму і зміст його стадій та інститутів; виражають панівні в певній державі політичні та правові ідеї, які стосуються завдань і способу здійснення судочинства в кримінальних справах; закріплені в нормах права; діють у всіх або кількох стадіях процесу й обов'язково в його центральній стадії – стадії судового розгляду; їх порушення означає незаконність рішення у справі й обов'язково тягне його скасування; 2) засади, що відображають сутність, зміст, структуру та форму кримінального провадження, характеризують його історичний тип, національні традиції, є керівними положеннями для закріплення його завдань, побудови стадій, окремих проваджень та інститутів, визначають предмет і метод процесуального врегулювання, рівень розвитку наукової думки та національної культури, панівну ідеологію та інші об'єктивні фактори; 3) найзагальніші положення, правила поведінки, головні ідеї, начала, що визначають сутність і зміст діяльності суб'єктів процесу, процесуальну форму здійснення правосуддя, створюють систему гарантій установа істини, захисту прав і свобод людини та забезпечення справедливості правосуддя, та які отримали закріплення в законі, звернені своїми правовими вимогами до всіх учасників процесу, мають загальнообов'язковий характер, забезпечуються заходами державного примусу і мають правовий механізм реалізації; 4) закріплені в правових нормах вихідні положення, що виражають панівні в державі політичні та правові ідеї, і визначають суть діяльності сторін обвинувачення і захисту та суду щодо досудового розслідування і судового провадження; 5) закріплені

в Конституції України, загально визнаних міжнародних актах та у кримінальному процесуальному законодавстві фундаментальні (базові) керівні для учасників провадження положення, що виражають і визначають найістотніші властивості провадження, вимоги до правил і способу діяльності, насамперед, органів і службових осіб, які ведуть кримінальне провадження та є гарантіями забезпечення дотримання прав, свобод, законних інтересів тих учасників провадження, які залучаються до нього, а в підсумку – виконання завдань кримінального провадження; 7) закріплені в законі основоположні ідеї, найзагальніші положення, що відзначаються стабільністю і системністю, та визначають суть, зміст і спрямованість діяльності суб'єктів процесу, спосіб і процесуальну форму їх діяльності, порушення яких обов'язково має тягти за собою настання відповідних юридичних наслідків; 8) закріплені в законі політичні та правові ідеї, що визначають завдання і способи здійснення кримінального судочинства, спрямованість та побудову як кримінального процесу загалом, так і форму й зміст окремих його стадій та інститутів, що забезпечують охорону прав, свобод та законних інтересів особи, порушення яких обов'язково тягне за собою скасування вироку та інших судових рішень у справі тощо» [6, с. 133-134]. Як ми бачимо характеристика загальних засад кримінального провадження є достатньо складною, але при цьому визначає їх комплексність і надважливість їх дотримання.

Засада, що розглядається – відповідає повністю вимогам, що пред'являються до загальних засад кримінального провадження. Її поява у змісті КПК України пояснюється низкою причин, однією з яких є намагання максимально втілити у законодавстві України положень Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод. Ч.1ст. 6 «Право на справедливий суд» вказаної Конвенції зазначає: «Кожен має право на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом, який вирішить спір щодо його прав та обов'язків цивільного характеру або встановить обґрунтованість будь-якого

висунутого проти нього кримінального обвинувачення» [2]. Головна ідея та призначення вказаної засади усунути часову невизначеність та гарантувати право особи на відсутність затягування кримінального провадження. В цьому ракурсі практикуючі адвокати зазначають, що «Кожен адвокат, який практикує у кримінальному процесі, зіштовхувався із ситуацією, коли органи досудового розслідування затягують досудове розслідування. Зазвичай, це полягає у неналежному досудовому розслідуванні, не вчиненні жодних слідчих дій, спрямованих на встановлення істини у кримінальному провадженні. У свою чергу, це унеможливає прийняття остаточного рішення щодо такого кримінального провадження (зокрема, направлення обвинувального акту до суду або закриття справи)»[1].

Саме поняття розумних строків за відсутності нормативної регламентації, як вже зазначалося віддано «на відкуп» науковій спільноті. Загалом, розумними вважаються строки, що є достатніми ти об'єктивно необхідними для виконання передбачених законом процесуальних дій та прийняття відповідних процесуальних рішень. При цьому, в законі чітко визначається, що розумні строки не можуть перевищувати передбачені КПК України строки виконання окремих процесуальних дій або прийняття окремих процесуальних рішень. Проведення досудового розслідування у розумні строки забезпечує прокурор, слідчий суддя, а судового провадження – суд.

При цьому критеріями для визначення розумності строків кримінального провадження є:

- 1) складність кримінального провадження, яка визначається з урахуванням кількості підозрюваних, обвинувачуваних та кримінальних правопорушень, щодо яких здійснюється провадження, обсягу та специфіки процесуальних дій, необхідних для здійснення досудового розслідування тощо;
- 2) поведінка учасників кримінального провадження;
- 3) спосіб здійснення слідчим, прокурором і судом своїх повноважень.

Вказані критерії мають імперативну вичерпність щодо визначення розумності об-

числення строків. Але при цьому, кожний із них має свої окремі особливості. При чому така ситуація характерна при визначенні розумності строків не тільки під час правозастосування в Україні, а й має місце і в інших країнах, про що свідчать численні справи у Європейському суді із справ людини.

Але, у разі порушення їх «розумності» це питання може бути врегульоване і шляхом прийняття певних процесуальних рішень уповноваженими особами. У разі недотримання розумних строків «підозрюваний, обвинувачений, потерпілий, інші особи, права чи законні інтереси яких обмежуються під час досудового розслідування, мають право оскаржити прокурору вищого рівня недотримання розумних строків слідчим, дізнавачем, прокурором під час досудового розслідування. У свою чергу, прокурор вищого рівня зобов'язаний розглянути скаргу протягом трьох днів після її подання і в разі наявності підстав для її задоволення надати відповідному прокурору обов'язкові для виконання вказівки щодо строків учинення певних процесуальних дій або прийняття процесуальних рішень. Особа, яка подала скаргу, невідкладно письмово повідомляється про результати її розгляду»[5, с.398].

Але, не зважаючи на це, в літературі слушно піднімається питання: який строк слід вважати розумним, як його визначити.

В літературі також зазначається, що «аналізуючи норми щодо розумності строків, можна дійти висновку, що закон розраховує на високу моральність і порядність суб'єктів кримінального провадження. Це стосується як органів, що здійснюють провадження, так і осіб, які беруть у ньому участь. В Україні відсутні ефективні засоби захисту при порушенні строків розслідування та розгляду кримінального провадження. Тому «процесуальний строк», сам по собі, формально встановлений законом, але ніколи не буде «розумним»[7, с.148]. Слід погодитися з авторами, які зазначають, що в основному, хоч якийсь контроль за розумністю строків у кримінальному провадженні здійснюється лише на досудовому слідстві. Це пояснюється тим, що КПК чітко визначає строки розслідування у кримінальному провадженні, нагляд за

якими здійснюється прокурором, і у разі виявлення порушення строків до осіб, відповідальних за це може застосовуватися юридична відповідальність – від дисциплінарної до процесуальної. Тому констатується, що найбільше затягувань з розглядом кримінальних справ відбувається під час здійснення судових стадій процесу. І це пояснюється цілою групою факторів: відсутність чітко встановлених строків розгляду кримінальних справ, відсутність комплексного контролю за дотриманням строків судового розгляду кримінальних справ, проблеми і складність притягнення відповідальних за порушення строків суддів до відповідальності [4, с. 124]. Вказані вади, незважаючи на в цілому позитивну оцінку появи у національному законодавстві феномену розумних строків обумовлюють необхідність його розвитку і удосконалення у майбутньому.

Висновки

Поява «розумних строків» як загальної засади кримінального провадження повинна сприйматися виключно позитивно і схвально, як така що відповідає сучасним вимогам розвитку права та міжнародним стандартам. При цьому слід констатувати певну правову невизначеність як у понятійному апараті, що пов'язується з існуванням «розумних строків» так і особливостях їх використання. Також на окремих етапах виявляється відсутність ідеально сформованих критеріїв «розумності» строків та механізмів їх дотримання. Вказане дозволяє впевнено говорити про необхідність майбутнього удосконалення як правового регулювання «розумних строків», так і про необхідність їх теоретико-правового дослідження.

Література

1. Григоренко Ю. Коли строк стає розумним. Юридична газета online. URL: <https://jur-gazeta.com/publications/practice/inshe/koli-strok-stae-rozumnim.html>;
2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text;

3. Кримінальний процесуальний кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>;

4. Рибак О.О., Кучинська О.П. Щодо проблеми реалізації розумних строків як засади кримінального процесу в Україні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету, Серія ПРАВО* 2015. Випуск 35. Частина I. Том 3. С. 122-125. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/14917/1/%D0%A9%D0%9E%D0%94%D0%9E%20%D0%9F%D0%A0%D0%9E%D0%91%D0%9B%D0%95%D0%9C%D0%98%20%D0%A0%D0%95%D0%90%D0%9B%D0%86%D0%97%D0%90%D0%A6%D0%86%D0%87%20%D0%A0%D0%9E%D0%97%D0%A3%D0%9C%D0%9D%D0%9E%D0%A1%D0%A2%D0%86%20%D0%A1%D0%A2%D0%A0%D0%9E%D0%9A%D0%86%D0%92.pdf>;

5. Рогатинська Н.З. Захарків Д.М. Дотримання розумних строків під час кримінального провадження. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 12/2021. С. 396-398. URL: http://www.lsej.org.ua/12_2021/101.pdf;

6. Тимошенко М.О. Загальні засади (принципи) кримінального провадження в системі принципів права. *Науковий вісник Ужгородського національного університету, Серія ПРАВО*. 2015. Випуск 35. Частина I. Том 3. С. 132-135;

7. Яворська О.М., Омельчук Л.В. Розумність строків як засада кримінального провадження за Кримінальним процесуальним

SUMMARY

The article deals with the issue of reasonable time as a general principle of criminal proceedings. The author identifies the problematic aspects of legal regulation of this principle. The author emphasizes the unconditionally positive assessment of the novelization of this principle on the pages of the current Criminal Procedure Code of Ukraine. The author notes the absence of a clear statutory concept of reasonable time and its theoretical definition. The author also emphasizes the absence of a clearly developed content of the criteria for determining the reasonableness of terms.

Keywords: reasonable time limits, criminal proceedings, principles of criminal proceedings, criteria of reasonable time limits.

кодексом України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету, Серія ПРАВО*. 2014. Випуск 24. Том 4 с. 146-130. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/6840/1/%D0%A0%D0%9E%D0%97%D0%A3%D0%9C%D0%9D%D0%86%D0%A1%D0%A2%D0%AC%20%D0%A1%D0%A2%D0%A0%D0%9E%D0%9A%D0%86%D0%92%20%D0%AF%D0%9A%20%D0%97%D0%90%D0%A1%D0%90%D0%94%D0%90%20%D0%9A%D0%A0%D0%98%D0%9C%D0%86%D0%9D%D0%90%D0%9B%D0%AC%D0%9D%D0%9E%D0%93%D0%9E%20%D0%9F%D0%A0%D0%9E%D0%92%D0%90%D0%94%D0%96%D0%95%D0%9D%D0%9D%D0%AF.pdf>